

Un cop d'ull a l'escola des de la perspectiva de la comunicació

Justificació

Tradicionalment la formació permanent de mestres s'ha centrat en àmbits molt diversos, des del tractament dels continguts curriculars de les diferents àrees, passant pels aspectes organitzatius, tant dels centres com de les aules, així com per un gran ventall de plantejaments metodològics, juntament amb un enfoc constructivista dels processos d'ensenyament-aprenentatge així com dels seus mecanismes de regulació i autoregulació. Fins i tot, darrerament, s'ha començat a treballar en la direcció de com desenvolupar les tasques de tutoria i la dinamització dels equips docents.

També és cert que a les escoles els i les mestres parlen sovint dels nens i nenes, de les coses que veuen que els hi passen, en funció de les seves actituds davant de diferents circumstàncies. Sovint, però, aquestes converses són més el fruit d'un neguit que no pas el reflex d'una anàlisi més aprofundida, i es desenvolupen habitualment pels passadissos i en el menjador més que en les reunions de cicle o en d'altres espais de reflexió sistemàtica.

Sovint, també, quan en les diverses modalitats de formació es plantegen situacions de discussió en petits grups al voltant de l'anàlisi de la realitat de l'aula i/o des de les activitats dels nans, des de diferents perspectives, els comentaris i reflexions dels docents giren al voltant de les estratègies organitzatives i metodològiques, i de la intervenció de l'adult des de l'àmbit dels continguts a desenvolupar. Poques vegades es parla de la vivència dels nens i nenes, ja sigui davant d'aquestes estratègies o continguts, o en funció de qualsevol altra circumstància.

Els nens i nenes, malgrat els avenços que s'han fet en el camp de la psicopedagogia i de les teories de la construcció del coneixement, continuen sent uns grans desconeguts. Això ens porta a preguntar-nos si existeixen algunes raons que propiciïn aquest fet. Una d'aquestes raons, entre d'altres, podria estar associada al fet de que entrar en una dinàmica de coneixença de les múltiples realitats que configuren les vivències dels infants ens portaria a assumir un rol de contenció emocional i afectiva que potser no ens sentim segurs de poder suportar, bé perquè ens falta formació específica, bé perquè hi ha moltes coses d'aquests àmbits que a nivell personal encara no tenim del tot elaborades o resoltes.

Una de les qüestions que se'ns plantegen davant d'aquest fet va associada a un dels fenòmens que semblen indiscutibles en aquests moments, i no tan sols en el marc de l'escola, la necessitat d'establir contextos comunicatius significatius per tal de poder desenvolupar una tasca educativa que permeti el creixement de les persones implicades. Si no es dona la comunicació no es poden compartir les experiències i difícilment arrelaran els nous coneixements, per més ben seqüenciats i plantejats que estiguin. La pregunta, doncs, ens l'hem de fer des de la reflexió de si és possible establir una comunicació autèntica si l'únic que posem en funcionament a l'hora de desenvolupar-la són els aspectes formals i de contingut, ja siguin procedimentals, conceptuals i fins i tot actitudinals, si és que aquests últims també es despleguen com un contingut més.

En la comunicació i juga un paper molt important, tan o més que l'aspecte de contingut, l'àmbit de la relació, és a dir, d'allò que fa referència a la manera en com es porten a

terme les interaccions personals, en les quals hi tenen un paper preponderant els aspectes emocionals i afectius. No hi ha cap relació educativa que pugui escapar a aquesta realitat, la podem tapar, la podem desfigurar, fins i tot la podem desacreditar amb raonaments variats i sofisticats, ajudats pel poder que ens confereix el domini del llenguatge, però per molts esforços que hi esmercem no podrem fer-la desaparèixer. Cal, doncs, un tipus de formació que ens permeti entrar en aquesta anàlisi i que ens ofereixi eines per afavorir una acció educativa més coherent amb el creixement global de la persona, entenent que aquest creixement afecta tant als nens i nenes com als propis docents.

Objectius

- . Aprofundir en el concepte de comunicació, fent especial èmfasi en el marc educatiu
- . Reconèixer algunes de les variables afectives i emocionals que intervenen en la relació educativa
- . Complementar la nostra mirada envers els processos d'ensenyament-aprenentatge des d'una perspectiva més propera a la història personal dels seus protagonistes
- . Potenciar el coneixement i utilització del llenguatge corporal com a mediador per la comprensió d'aquesta història personal i per al desplegament d'una educació centrada en la persona
- . Fer un salt qualitatiu en l'anàlisi de la complexitat que implica abordar el tractament de la diversitat des de la dimensió més sistèmica de les relacions humanes
- . Co-construir una reflexió al voltant de la dialèctica entre el com s'aprèn ensenyant i com s'ensenya aprenent: el paper del modelament relacional, els isomorfismes vitals i el creixement personal continuu

Continguts

El fet educatiu en el marc de la dialèctica contingut-relació

Tal i com ja es comentava una mica en la justificació inicial, sempre que es produeix una situació educativa, bé, de fet sempre que es produeix una situació de comunicació, la qual cosa és pràcticament el mateix que dir que sempre que compartim, d'una manera o altra, l'espai i el temps amb les altres persones, hi ha dos factors que apareixen com a delimitadors de la direcció que prendran els esdeveniments que s'hi desenvoluparan. Per una banda, es comunicarà respecte un tipus de contingut determinat, un procediment, una tasca, un projecte, i moltes altres possibilitats, i per una altra, en funció del tipus de relació que s'estableixi, segons les característiques dels participants d'aquesta interacció, del seu propi estil relacional i del context.

Quan en aquestes possibles situacions educatives ens limitem a contemplar tan sols els aspectes de contingut hi haurà un seguit de variables significatives que estaran actuant però de les que no en serem conscients i, per tant, sobre les que no hi podrem intervenir. D'aquí la necessitat de posar en el context de la interacció l'àmbit de la relació per tal de configurar unes situacions comunicatives que realment puguin reïxir.

Les regles que configuren la comunicació humana

Des de les teories que més o menys es mantenen com a vigents respecte la comunicació humana, concretament des de les posicions defensades pel grup de Palo Alto vinculat a Paul Watzlawick, es plantegen un conjunt de regles, així com de característiques que ens permeten tipificar un seguit d'idees de com es concreten les

situacions de comunicació així com del funcionament del que serien sistemes relacionals oberts, és a dir, permeables al canvi i a l'evolució. Conèixer aquestes regles i característiques pot ser-nos útil per millorar el grau de consciència de com es produeix la comunicació a l'aula, així com per dibuixar perfils de contextos educatius proclives al creixement personal i professional dels seus membres.

El centre educatiu, la classe, com a sistema de relacions en permanent procés de canvi

Pensar en l'actualitat en un tipus de plantejament de classe, fins i tot de centre, en el que hi ha una persona, el/la mestre/a, o un grup de persones, l'equip directiu, que, per la posició que els confereix el seu estatus, estan per sobre de la resta de persones amb les que interactuen, més que dir que estan per sobre potser millor podríem parlar de la idea de que estan, en certa mesura, fora del marc sobre el que estan incidint, és a dir, el grup de nens i nenes, o l'equip de mestres, sembla un pensament força dissonant.

En el moment que qualsevol mestre/a està actuant amb un grup ja no potsubstraures de la seva implicació en aquest i, per tant, en forma part d'ell des de tots els punts de vista. No existeix l'observador i allò que és observat, existeix un context en el que observador i observats s'estan influenciant mútuament. Conèixer les implicacions d'aquest fet i les repercussions que té en el desplegament de les situacions educatives i/o institucionals, és imprescindible per tal de poder comprendre molts dels esdeveniments que es van produint en aquests contextos i que moltes vegades ens estan afectant però no sabem ni per què ni com ressituar-los. La premisa del pensament dualista de causa-efecte ha deixat pas als plantejaments circulars en els que la retroalimentació hi pren un paper protagonista.

El paper que haurien de jugar els diferents llenguatges en l'acció educativa

Malhauradament l'escola encara investeix d'una gran rellevància el llenguatge oral i escrit, tot i que poc a poc els llenguatges més expressius van aconseguint el seu propi espai, però més com a marca d'especialització que com a comprensió del fet globalitzador que haurien de contemplar els processos d'ensenyament-aprenentatge, així com dels aspectes educatius més genèrics.

El cas del llenguatge corporal encara està en una situació més desfavorable ja que tret de les experiències de psicomotricitat en l'àmbit de l'educació infantil poca cosa més es treballa. Si arribem a reconèixer el cos de l'infant com a dipòsit de la seva història personal més significativa i permetem que s'expressi en contextos específics, possiblement podrem avançar en el seu coneixement des de la globalitat de la seva vivència.

L'experiència afectiva associada als processos d'aprenentatge

Aprendre, tal i com ens explica, entre d'altres, I. Salzberger, comporta la memoració d'un procés "dolorós" que està vinculat a les primeres experiències de la infància. Sense el reconeixement d'aquest fet rellevant ens resulta força difícil entendre molts "per què" de les dificultats dels nens i nenes per avançar en el desenvolupament de les seves capacitats cognitives, motrius i relacionals.

La prevenció a les ressonàncies

En un model unidireccional de relació docent, el/la mestre/a està preservat de les influències que pugui rebre de les respostes espontànies dels nens i nenes. S'envia un

missatge i s'espera una resposta concreta. Fora d'aquesta resposta, que és una resposta centrada en els aspectes conceptuals i procedimentals de la demanda, ja que els actitudinals no són compartits sinó més aviat imposats (traduits en hàbits a assolir), no existeix, gairebé, altra possibilitat d'interacció.

Aquest és, sens dubte, un context excessivament encorsetador. Atrevir-se, però, a obrir uns altres canals en els que les respostes puguin ser diverses, creatives i de caire autònom, vol dir plantejar la demanda d'una forma força diferent, més que de demanda es tractaria de compartir projectes, i estar disponible a sentir-se desestabilitzat pel reflex que els infants ens fan de nosaltres mateixos/es a partir de les seves pròpies vivències i necessitats.

De totes maneres, encara que obviem aquesta dimensió de la projecció que ens fan arribar els nens i nenes, i que ens ressonen segons les nostres pròpies experiències cognitives i afectives, no vol dir que no es donin, en tot cas estaran actuant subterràniament i ens faran fer coses que potser preferiríem no fer si en tinguéssim un coneixement més clar, la qual cosa ens permetria reconduir-les d'una forma més positiva pels nens i nenes i per nosaltres mateixos.

Vers una nova conceptualització de la diversitat

Ja no és suficient enmarcar la diversitat com un conjunt de diferències, entenent-la com a suma d'aquestes i per tant pensant en diferents estratègies que ens permetin actuar sobre cadascuna de les parts. Cal, potser, entendre-la com el resultat de les interaccions d'aquestes diferències, en el sentit de que no formen tant part de la idiosincrasia de cadascú sinó que més aviat són el resultat de com són viscudes, i construïdes, en la relació dels estereotips i expectatives, els rols personals i socials, dels quals tots en som partíceps, encara que els vivenciem diferentment en funció del context en els que es desenvolupin.

Compartir experiències, coneixements, emocions, una manera de créixer plegats

En la mesura en que anem incorporant una creixent competència en la mobilització de les nostres pròpies vivències, en que afavorim espais i temps per una comunicació significativa, en la mesura que ens deixem ressonar i fem la funció de filtratge emocional de la complexa experiència dels infants per viures més autònoms, i per tant, més responsables, també anirem entrant en una nova dimensió de compartir aquesta experiència de creixement amb ells perquè la distància que ens hi separa, respecte la nostra pròpia experiència, està delimitada per una frontera fonedissa, ambivalent. Compartir aquesta aventura, acceptar-la com a part de la nostra tasca educativa, la redimensionarà de tal manera que allò que a vegades resulta feixuc, estressant, inabastable o incomprensible, es retornarà regeneratiu i ens omplirà de tal manera que compensarà amb escreix totes les dificultats i insatisfaccions que ens anem trobant pel camí.

Metodologia

Sens dubte ha de donar-se una dinàmica especialment participativa perquè en cap cas es tracta d'una tasca que pugui fer-se d'una forma transmissiva. Per tant, cal garantir el treball en petits grups i les postes en comú, creant una dialèctica en la que s'aportin les pròpies experiències personals i els casos concrets amb els que ens trobem, junt amb les aportacions de tipus més informatiu que permetin donar llum i/o orientin el desenvolupament dels objectius i continguts plantejats. És una activitat en la que les persones que hi participin s'han d'implicar en un projecte que funcionarà en la mesura

que es vagi compartint, i remodelant si s'escau. Es tracta d'un tipus d'implicació que, tal i com s'especifica en la justificació de l'activitat, va més enllà dels aspectes de contingut, és a dir, de les idees, conceptes, fins i tot procediments o estratègies de treball, per entrar en la reflexió de les motivacions més profundes, arrelades a les nostres emocions i afectes, que ens fan actuar (interactuar amb els altres) d'unes formes molt determinades.

Caldrà treballar amb l'anàlisi de situacions reals, narrades o, a ser possible, enregistrades en vídeo, així com plantejar situacions de simulació. Es farà necessària la lectura de documents bibliogràfics i la seva posterior posta en comú. Caldrà, també, fer el recull de les diferents sessions per tal de poder reconstruir l'itinerari de la pròpia activitat així com revisar l'evolució personal i la del grup.

Possiblement també es portarà a terme una introducció a alguns aspectes de sensibilització corporal, des d'una perspectiva eutònica (gimnàstica conscient), en els moments inicials d'algunes de les sessions de treball, de manera que ens ajudin a situar-nos en una doble dimensió, per una banda la vivència i presa de consciència del propi cos, amb totes les connotacions que aquesta comporta, i per una altra perquè ens ajudi a situar-nos en "l'ara i l'aquí" convenient per al desenvolupament de qualsevol activitat que pretengui ser significativa i que faciliti els processos de canvi.

Complementàriament a aquest primer moment d'interiorització, es potenciarà una última part de les sessions en la que es pugui desenvolupar algun tipus d'activitats de representació, ja sigui a nivell escrit, dels que destacaríem l'elaboració d'històries, encara que també poesia, esquemes, síntesi de diferents formats, ja sigui a nivell més plàstic, amb modelatge, dibuix, pintura, entre d'altres possibilitats, inicialment de forma individual tot i que a vegades es pugui fer a nivell grupal, tant des de qualsevol de les vessants explicitades com des d'alguna situació de dramatització. Aquesta part final tindrà com a sentit l'elaboració de la vivència de la sessió a un altra nivell així com serà un espai de distanciament d'aquesta mateixa vivència per retornar als diversos àmbits de la vida quotidiana.

Bibliografia

"Teoría de la comunicación humana"

Paul Watzlawick i altres
Editorial Herder

"L'experiència emocional d'ensenyar i aprendre"

I Salzberger, i daltres
Edicions 62 Rosa Sensat

"El lenguaje del cambio"

Paul Watzlawick
Editorial Herder

"Els infants que es perden al bosc"

Andrea Canevaro
Editorial Eumo

“El mago sin magia”
Mara Selvini i altres
Editorial Paidós

“Miedo a la vida”
Alexander Lowen
Editorial Era Naciente

“Mis demonios”
Edgar Morin
Editorial Kairós

“El punto ciego”
“La inteligencia emocional”
Daniel Goleman
Editorial Plaza i Janés
Editorial Kairós

“El lenguaje de las emociones”
Sam Keen
Editorial Paidós

“La conciencia sensorial”
Charles V. W. Brooks
Ediciones Obelisco

Modalitats

En principi la modalitat idònia em sembla que hauria de ser la d'un grup de treball, tot i que també podria plantejar-se com un seminari. El que és indispensable és el compromís de participar activament en el procés de l'activitat. Cal pensar més en com fer el plantejament, la proposta exterior i el tipus d'infraestructura que es pot necessitar.

Carles Parellada Enrich
ICE Universitat Autònoma de Barcelona
Formació del Professorat Educació Infantil i Primària
Bellaterra, febrer de 1998